

Владе Симовић*

Претходно саопштење
УДК 341.38(497.6).

КУЛТУРНО-ИСТОРИЈСКИ КОНТЕКСТ ПОСТДЕЈТОНСКЕ БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ КАО НЕ/МОГУЋЕ ДРЖАВЕ

Vlade Simovic

Cultural–historical context of postdayton BiH as of an (im)possible state

Summary: This work tends to research and define historical parameters that lead to founding Dayton B&H and conditions of its future survival as a democratic state. This question concomitantly brings to discussion the concept of consociation democracy that was theoretically shaped and practically proved by Arend Lijphart. Its self-sustainability is especially important for the countries of the former eastern block and third world, which are most often religiously and nationally divided societies. That “circle” of countries includes BiH, whose former future is most often connected with question of (im)possibility of making a consensus as a key parameter of this model of democracy.

Keywords: BiH, divided society, Dayton peace accord, consociational democracy

Сажетак: Намјера је овог рада да испита и утврди историјске параметре који су довели до оснивања дејтонске Босне и Херцеговине и услове њеног будућег опстанка као демократске државе. Ово питање истовремено актуелизује концепт консоцијацијске демократије који је теоријски уобличио и практично доказао Аренд Лајпхарт. Њена самоодрживост посебно је битна за земље бившег источног блока и трећег свијета, гдје се најчешће ради о вјерски и/или национално подијељеним друштвима. Том „кругу“ земаља припада и Босна и Херцеговина чија се даља будућност најчешће везује за питање не/могућности успостављања консезуса као кључног параметра овог демократског модела.

Кључне ријечи: Босна и Херцеговина, подијељено друштво, Дејтонски мировни споразум, консоцијацијска демократија

* Дипломирани политиколог (мастер) политичке аналитике и менаџмента. Тренутно похађа докторске студије политикологије на Факултету политичких наука у Београду.

Разматрање културно-историјског наслеђа Босне и Херцеговине упућује нас на истраживање идентификовања колективног идентитета људи на овом простору. То подразумева анализу настанка етничитета, дефинисање културних разлика и њихов утицај на остварење *дејтонске* државности Босне и Херцеговине. Тема се усложњава чињеницом да се, унутар балканистичког дискурса, културно-историјска специфичност Босне и Херцеговине трајно маргинализовала и потискивала. А требало би мислити обрнуто јер је овај простор, гледано из угла југословенског културног осјећања и политичке праксе, „кључар“ многих неспоразума и спотицања.

У прилог нашој тези свједочи и размишљање Иве Андрића изречено почетком прошлог вијека у докторској дисертацији *„Развој духовног живота у Босни под утицајем турске владавине“* гдје каже: „Од одлучујућег значаја је то да је Босну, у најкритичнијем тренутку њеног духовног развоја, у доба када је превирање духовних снага достигло врхунац, освојио један азијатски ратнички народ чије су друштвене институције и обичаји значили негацију сваке хришћанске културе и чија је вера – настала под другим климатским и друштвеним условима и неподесна за свако прилагођавање – прекинула духовни живот земље, изобличила га и од тог живота начинила нешто сасвим особено“ (Андрић 1995:33).

Изречену „особеност“ Андрић ће до краја изоштрити у приповијесци *„Писмо из 1920“* објављеној након Другог свјетског рата и сажети у метафору „Босна земља мржње“ (Андрић 1984:173-189). Овим се, именом и ауторитетом нобеловца, до краја илуструје наша теза о Босни и Херцеговини као дубоко подијељеном друштву.

Његова је теза изазвала низ опречних реакција муслиманских интелектуалаца током прошлог вијека од Шукрије Куртовића, Мухсина Ризвића, Нихада Крешевљаковића, Мухамеда Филиповића па све до Аленка Зорније који тврди да је цијела теза настала из „шовинистичких великосрпских разлога Андрићеве личне мржње према Муслиманима“ (Зорнија 1990:6).

Позадина наведених опречности и различитих видова рецепције сеже до крајњих дубина тектонских поремећаја на овим просторима који су и по признању самог Андрића вјерске природе. Из тих разлога анализирамо расправу Стивена Рансимана под називом *„Средњовековни манихеизам“* (Рансиман, 2008) у којој овај свјетски признати научник расправља о босанском богумилству, Цркви босанској и граничној линији хришћанско-кршћанског „сусрета“ цивилизација на овим просторима. Суштина његових спознаја скопчана је у чвориште сукоба хри-

шћанско-православне традиције писма/предања и хришћанског „помјерања“ предања у „корист“ овоземаљских црквених и свјетовних послова. Дуализам патарена-богумила, тадашњег домаћег становништва, представља једну врсту „тампон зоне“ и подједнако је поданички према и једном и другом „коду“ хришћанског расцјеп (Запад – Исток). Босанску „државотворност“ печати кулин-бановска (манихејска) традиција управљачке „сналажљивости“ која кулминира у владавинама Котроманића, Томаша и Томашевића. Ова политичка традиција је по поријеклу православна, по склоности јеретичка а у практичној реализацији (хришћански ратови и сл.) католичка. И то је, у најкраћем, босанска слика свијета која се агресивно радикализује најездом Османске империје, падом Босне (1463) и њеном постепеном исламизацијом све до Берлинског конгреса (1878) и доласка Аустроугарске окупације.

Православна црква опстаје захваљујући „релативној самосталности“ породица Косача („херцога од светог Саве“) и Павловића на данашњем простору Сарајева, Горњег Подриња и Романије док се католичанство „спасава“ у дисперзивно распоређеним посједима фрањевачких самостана. Из тих разлога многи данас „полажу право“ на средњовјековну Босну „посвајајући“ богумилско-османске остатке као „властиту баштину“. У томе посебно предњаче бошњачки историчари и политиколози ослањајући се, прије свега, на ставове водећег бошњачког филозофа Мухамеда Филиповића. Његова кључна студија *Хисторија босанске духовности* (Филиповић, 2004) утемељује „природну“ симбиозу дуализма Цркве босанске и исламског суфизма. Православни Срби су по том бошњачко-муслиманском концепту „реметилачки фактор“ јер не могу да „разликују“ Цркву босанску од Српске православне цркве.

Падом Османског царства и доласком Аустроугарске монархије јача католичко-хрватски елеменат којем Срби и Муслимани пружају организован отпор као новом окупатору. Муслимани се у то вријеме дијеле на *босанске* и *отоманске* идентификујући се у историјској свијести са два „митска“ догађаја. Први је буна коју предводи Хусеин-бег Градашчевић у борби против „осионих“ Турака, а други је гушење буне коју врши Омер-паша Латас „човјек од султановог повјерења“. На тој митској основи доласком аустроугарске окупације долази и до оштре поларизације између босанских муслимана. Условно речено, сљедбеници Омер-паше Латаса у већем броју одлазе у Турску док линија Градашчевићевих муслимана остаје у Босни.

Независно о томе што идеја о стављању Босне и Херцеговине под старатељство Аустроугарске монархије није имала исти одјек у свим сегментима програма националног интереса (хрватски национални програм добио је повлашћен положај) она је у већем дијелу свог манда-

та, бар формално, настојала да води релативно избалансирани однос према све три етничке групе. Отваране су и хрватске, и српске, и муслиманске читаонице, пјевачка друштва, соколска друштва, тежачке задруге, националне банке, штампарије, национална друштва, осниване националне и политичке странке.

Ипак, нерасположење због доласка Аустроугарске у Босну, Муслимани су драматично дијелили са Србима прије свега због снажне експанзије хрватских националних интереса под окриљем нове власти. Дистанца према Србима јављала се, прије свега, због тензија око аграрне реформе чије би извршавање ишло на штету муслиманског племства – ага и бегова, а од које би највећу корист имали хришћански, српски сељаци – кметови.

Међутим, тиме није остварен и крајњи циљ првог „високог представника“ Босне и Херцеговине Бењамин Калаја који, по угледу на немачку школу националног језика као духа народа, а по рецепту чикашке школе „топљеног лонца“, настоји да створи један (државни) језик и једну нацију. Његов покушај стварања Босне и Херцеговине, са Босанцима као јединственом нацијом и босанским језиком као његовим главним обједињавајућим фактором био је, прије свега, усмјерен на асимилацију Срба и Хрвата и њихово „утапање“ у замишљене Босанце. У том контексту Милорад Екмечић у књизи „*Дуго кретање између клања и орања*“ пише: „Од 1883. до смрти барона Калаја 1902. у Босни и Херцеговини било је забрањено употребљавање постојећих националних имена. Уместо тога, званично се наметала 'босанска нација'. Језик је називан босанским, цела историја је представљена као историја једног митског народа издвојеног од суседних Срба и Хрвата. Српска ћирилица је била проглашена 'босанчицом', надгробни споменици из средњег века – 'стећци' проглашени сведочанством постојања посебне 'цркве босанске' у средњем веку, на основу 'богумилске јереси'“ (Екмечић 2007:313).

Калајева идеја о стварању једнонационалне Босне и Херцеговине у којој би владао већински „босански“ народ прекинута је у раздобљу Прве (1918-1941) и Друге Југославије (1945-1992). Мирјана Касаповић констатује да: „Конститутивни избори за Босански сабор 1910. године упозорили су на два процеса од далекоснажне важности за друштвени и политички живот земље. Показали су, прво, да је у земљи била поодмакла преобразба вјерских и етничких заједница у националне, па су се вјерске курије стварно политички очитовале и као националне курије. Интенција уставаодаваца била је да се политички систем Босне и Херцеговине успостави на темељима политичког конфесионализма – под којим се мисли на уздизање вјере до начела политичке организације друштва, дакле на начин политичког живота који не раздваја политику и

религију, него допушта религијама да присвоје јавну сферу живота и претворе се у свјетовну власт – али се већ међу Србима и Хрватима увелико био претворио у модерни етнички национализам“ (Касаповић 2005:98).

Сабор је, дакле, био састављен према начелу размјерне заступљености вјерских курија. Према једнаком начелу био је састављен и Земаљски савјет, односно влада. Земаљски Штатут прописивао је да „свака вјероисповијест у сабору бира у земаљски савјет онолико чланова, колико јој према сразмјеру пучанства запада“ (чл. 39), па су у владу ушла четири православца, три муслимана и два католика, које су саборски заступници изабрали из својих редова. Била је то нека врста владе велике коалиције свих главних вјерских сегмената друштва. Истовремено, у саставу неких тијела примјењивало се паритетно начело. Штатут је прописивао да у трочланом Предсједништву Сабора морају бити заступљена „свака од трију главних вјероисповјести земље“ (чл. 23).

Битно обиљежје политичког режима Краљевине Југославије било је ограничавање демократије. Нарочито након проглашења Устава 1931. године када су забрањена сва удружења „на вјерској, племенској и регионалној основи“. У том раздобљу муслимани су изгубили онај облик самосталности који су имали у вријеме аустроугарске владавине, а Калајева идеја о босанској нацији остаће да тиња попут "запретеног жара" и да сачека за њих боља и срећнија времена. Закон о називу и подјели Краљевине на управна подручја из 1929. године подијелио је новоименовану Краљевину Југославију на девет бановина, а тиме територију Босне и Херцеговине у четири бановине: Дринску, Врбаску, Приморску и Зетску. Изузимајући Врбаску бановину сви остали дијелови Босне и Херцеговине били су, практично, спојени са историјским и етничким хрватским, српским и црногорским подручјима. Подјела није била национално неутрална, јер су у три од четири бановине на које је био подијељен простор Босне и Херцеговине Срби постали натполовична већина: у Дринској бановини чинили су око 65 посто, у Врбаској око 58 посто, у Зетској око 56 посто становништва, док су само у Приморској бановини Хрвати били већина од 77 посто становника. Тиме је српска релативна већина у Босни и Херцеговини – Срби су 1921. и 1931. године чинили око 44 посто становника земље – административним путем претворена у апсолутну већину на највећем дијелу простора Босне и Херцеговине (Касаповић 2005:102).

Нови ударац анексионо насљеђеној цјеловитости Босне и Херцеговине задала је успостава Бановине Хрватске 1939. године која је обухватала и дио Босне и Херцеговине на којем су живјели Хрвати. Са овом и оваквом подјелом Муслимани су територијално „припојени“ српском

етничком простору док су у духовном и националном смислу „континуирано“ својатани од Хрвата.

Још је отац хрватства, Анте Старчевић, сматрао да босански муслимани нису турског поријекла већ хрватског. Он каже: „Мухамедовци Босне, изузев поједине дошлаце, нису турске пасмине; они су прави хрватски племићи; они су најстарије и најчистије племство Еуропе; међу њима су риедки, којим многе еуропејске династије нису премладе; прослављени на сабљи, само ако им се прилика пружи, они ће се прославити у свакој грани знања и умиећа; не буде ли те прилике, и они морају постати припузи, како су други хоџе постали и остали“ (Старчевић, 1945). Старчевићеве прогнозе обистиниле су се у Другом свјетском рату када је фашистичкој Хрватској припојена територија Босне и Херцеговине. Муслимани су се у великој већини регрутовали у њихове борбене јединице пристајући на синтагму „хрватског цвијећа“ све до краја рата и успоставе социјалистичке Југославије.

Збирно узевши од Берлинског конгреса па до краја Другог свјетског рата територија Босне и Херцеговине имала је један „пропали“ покушај успостављања владавине босанске (калајевске) нације и смјену доминације српског и хрватског етничитета. Зато се друга половина двадесетог вијека мора посматрати из тог контекста са посебним освртом на грађански рат у посљедњој деценији двадесетог вијека и питање националних идентитета која до краја нису ријешена ни почетком овог.

Прва Уставотворна скупштина ФНРЈ одржана је од 29. новембра 1945. до 1. фебруара 1946. године након засиједања ратних земаљских антифашистичких вијећа и већ је на тој скупштини јасно покренуто питање давања посебног етничког и националног статуса Муслимана. Милован Ћилас, замјеник министра за Конституанту и један од водећих партијских и државних идеолога у то доба, записао је да „парламент не може претресати питање да ли су муслимани национална група или нијесу... Али, пошто се стало на гледиште да свака националност добије своју буктињу (у југословенском државном грбу) онда у сваком случају мора бити пет буктиња“ (*Заседање...*, 1946:187). Пет је буктиња симболисало пет конститутивних југословенских народа: Србе, Словенце, Хрвате, Македонце и Црногорце.

Положај Муслимана у комунистичкој Југославији знатно је побољшан у односу на Краљевину Југославију понајвише из разлога што је још авнојевском одлуком од 1943. године Босна и Херцеговина „призната“ као конститутивна република нове Југославије. Већ је у то вријеме умјесто националне конституивности „протежирана“ територијална и она ће, као таква, опстати све до деведесетих година прошлог вијека.

А те ће године управо показати колико је тај приступ озбиљан „камен спотицања“ у формирању нових националних држава са простора бивше Југославије. Муслимани су временом мијењали и побољшавали положај властите „националне идентификације“. Прво су били Срби или Хрвати, потом „неопредјељени муслимани“, затим „неопредјељени Југословени“ да би почетком седамдесетих година религијска одредница муслиман почела да се односи и на етничку припадност.

Ослањајући се на филозофску тезу о томе да дух народа произлази из духа његовог језика водећи муслимански филозоф Мухамед Филиповић 1967. године, у сарајевском часопису „Живот“, објављује есеј „Босански дух у књижевности – шта је то?“ и констатује да је књижевност у Босни и Херцеговини признавана само као српска или хрватска, док је књижевност босанских муслимана тумачена или као српска, или као хрватска, или је одбацивана као страна – националном духу туђа, оријентална. Успут запажа „да је Иво Андрић нанио више зла Босни и Херцеговини него све војске овог свијета“ темељећи своју тезу о босанском духу преко збирке поезије „Камени спавач“ Мака Диздара инспирисаној старобосанском (патаренском) симболиком „богумилских стећака“ (Филиповић, 1967).

Овоме се супроставио Новица Петковић који истиче: „У овом случају, то босанско је могуће одредити, лингвистички речено, редукацијом свих варијаната на инваријантно, на онај нови и заједнички квалитет који остварују у књижевности све постојеће разлике, јер се једино тако може доћи до оног битног босанског што превазилази и националне и вјерске и обичајне посебности и различите везаности за културне центре изван Босне“ (Петковић, 1967).

Слиједећи лингвистичку логику можемо да закључимо да је Босни и Херцеговини недостајала још једна полуга варијантног (муслиманска нација) да би се уопште могло размишљати о инваријантном (босанском духу – босанској нацији). Након двије године од појаве наведеног есеја и полемике Петковић – Филиповић, године 1969. муслиманска религија постаје национална одредница што је потврдио и Устав из 1974. године. Муслимани су добили велико „М“ и постали један од југословенских народа.

Годину дана након признавања муслиманске нације Алија Изетбеговић пише „Исламску декларацију“ у којој закључује да модерно босанскохерцеговачко друштво, односно држава, може опстати једино као исламско у коме је већински народ муслимански (Изетбеговић, 2005). Због тога му је суђено на такозваном „сарајевском процесу.“ Овим је „Исламска декларација“ одаслала једну од најозбиљнијих порука латен-

тном национализму југословенског друштва чији је распад услиједио након дуготрајне кризе њеног идентитета. Као главни разлог истицано је да друштво није имало јасно одређен идентитет пошто је било уређено као конгломерат неусагласивих елемената и система (Голубовић, 1988).

Идеолошка комунистичка стратегија „заоштравања класне борбе“, пошто је уништила цивилну структуру друштва, претворена је затим у „заоштравање међунационалних супротности“ и, најзад, у идеју „националног ослобођења“ република бивше Југославије. Отуда распламсавање „етничких анархизама“ може да се схвати као посљедица недостатка политичке воље, али превасходно личне воље моћног председника, да се на свим структуралним нивоима југословенског друштва спроведе принцип стварања модерне политичке државе-нације по моделу већине европских држава. Са једне стране, идеологија „братства, јединства и равноправности југословенских народа“ искључивала је могућност да се једна етничка група наметне и да асимилије остале по принципу освајачког национализма 19. вијека. Такође, ниједна етничка група није била довољно супериорна за такав подухват. Са друге стране, никад није отпочео процес неутралног политичког стварања нације Југословена, мада су постојали добри разлози да се такав идентитет изведе.

Југославија је тако претворена у нереалну, идеолошку творевину унутар које су се изгледа једино реални показали интереси очувања партикуларизама који су изнутра слабили ову потенцијално јаку заједницу. Да није било тога, Југославија би вјероватно постала јединствен историјски примјер формирања државе на основама различитим од уобичајених оновремених прилика политичке доминације једне нације над другим.

II

Видљиво је, дакле, да југословенски интернационализам није ништа друго већ нови облик остваривања националних интереса. Национални интерес се појављује као изворан, а интернационални као изведен, као облик консензуса националних интереса. Југославизам као вид Словенског интернационализма није могао бити довољно чврсто тло за изградњу заједничке државе јужнословенских народа, јер је у суштини представљао само скуп неусклађених и чак конфликтних националних интереса. Посебно за Хрвате, а и за Словенце, он је био приврмени и пролазни историјски параван за изградњу властитих националних држава. И док су Хрвати и Словенци, а послије и Македонци и Муслимани, предано у сјени градили своје националне државе, Срби су покушавали да учине немогуће, да изграде Југославију.

Југославија је класичан и трагичан примјер како се држава не може градити ни на претворном интернационализму хрватског и словеначког типа, ни на жртвовању националног интереса, као што су то чинили Срби, али ни на било каквој ационалној идеологији. Јасно је да је тзв. етничко чишћење почело на Косову и то управо из редова једне националне мањине у мултинационалној држави. Но, у контексту доктрине „људских права“ та чињеница је била занемарена или, тачније, искоришћена против Срба у њиховом односу према другим народима бивше Југославије. Словеначка, хрватска а послвије тога и босанскохерцеговачка сецесија, у оквиру ове доктрине, била је протумачена као право појединачних, иако мањих националних групација на самоопредјељење до отцјепљења.

Тако су Срби који су са највећим бројем жртва учествовали у стварању југословенске заједнице народа, и то у два маха, у току Првог и Другог свјетског рата, били доведени у ситуацију потпуне националне обесправљености за коју нити су били спремни, нити су је очекивали. Парадоксално, на овај начин права мањина су избила у први план, док су, у исти мах, права националне већине оквалификована као нешто по себи сумњиво и увијек потенцијално доминаторско.

У атмосфери словеначког и хрватског сепаратизма, почетком деведесетих година двадесетог вијека, демократија и вишепартијски систем прихваћени су као логичан и исправан облик будућег устројства Босне и Херцеговине. Обнављање вишепартијског система означено је кроз „Закон о удруживању грађана“ којег је усвојила Скупштина СР Босне и Херцеговине (Ослобођење, 22.02.1990:3).

Најзначајније партије у Босни и Херцеговини са почетка деведесетих година двадесетог вијека биле су Странка демократске акције, Српска демократска странка и Хрватска демократска заједница. Оне су, што је пракса у већини плуралних друштава, настале као производ линија друштвених расцјепа од којих је најснажнија национална подјела на Бошњаке, Србе и Хрвате. Ове су се три партије у предизборној кампањи наметнуле као национални покрети чиме су привукле гласаче и оствариле апсолутну изборну побједу. Њихова постизборна коалиција била је кратког вијека. Непомирљиви ставови о државној независности, а касније и о уређењу, довели су до трајног сукоба који је додатно усложио већ подијељено друштво.

Идеја о независности Босне и Херцеговине обликована је у радикалним круговима муслиманске политичке елите предвођене Странком демократске акције. Ова је партија била подносилац Меморандума о независности Босне и Херцеговине који је усвојен муслиманско-хрватско-

ком већином у Скупштини Босне и Херцеговине. Овим су два конститутивна народа прегласала трећи чиме је извршена „тиранија већине“. Тиме је тек успостављени модел већинске демократије у Босни и Херцеговини показао своје слабости и лице „плуралног друштва“ са дубоким линијама друштвених расцјепа.

Одговор већине српских посланика на Меморандум Странке демократске акције био је формирање Скупштине српског народа у Босни и Херцеговини (24.10.1991.). Осим тога Српска демократска странка организовала је плебисцит са питањем: „Да ли се изјашњавате да Босна и Херцеговина као равноправна република остане у заједничкој држави Југославији са другима који се тако изјасне?“. Већина изашлих гласача, углавном Срба, изјаснила се за останак у Југославији. Са друге стране, на референдуму одржаном три мјесеца касније, највећи број гласача, углавном Хрвата и Муслимана, изјаснио се за независну Босну и Херцеговину (Глас, 3.3.1992.). Дана 09.01.1992. године Скупштина српског народа у Босни и Херцеговини проглашава Српску Републику Босну и Херцеговину.

Првог марта 1992. године муслимански криминалац Рамиз Делалић Ђело пуцао је у српске сватове испред православне цркве на Баш-Чаршији. Тада је убио младожењиног оца Николу Гардовића, чиме је симболички почео четворогодишњи рат у Босни и Херцеговини (1992-1995). Шестог априла 1992. године Европска заједница и Сједињене Америчке Државе признале су Босну и Херцеговину као независну државу. Дан касније, 07.04.1992. године Српска Република Босна и Херцеговина проглашава независност од Босне и Херцеговине и останак у Југославији. Предсједништво Босне и Херцеговине, које су у међувремену напустили Никола Кољевић и Биљана Плавшић, проглашава мобилизацију Територијалне одбране Републике Босне и Херцеговине и даје недјељу дана многобројним паравојним формацијама које су се појавиле на босанској територији да јој се припоје (Бугарел, 2004:93).

Свјесни политичке кризе страначки лидери одлазе у Лисабон гдје је португалски дипломата Жозе Кутиљеро понудио план за рјешавање кризе у Босни и Херцеговини. Према овом плану Босна и Херцеговина је требала да буде кантонизирана по етничком принципу. Све три стране су потписале овај докуменат (Лисабонски уговор) да би три дана касније Изетбеговић повукао свој потпис. По свједочењу Биљане Плавшић, Изетбеговић је повукао потпис под притиском Ворена Цимермана, америчког амбасадора у Београду (Плавшић 2004:146). Послије пропасти ових преговора рат се разбуктао, а све наредне мировне конференције до Дејтона биле су неуспјешне.

Преговори у Дејтону (Охајо, САД) трајали су од 1. до 21. новембра 1995. године. У Дејтону је постигнут споразум о Босни и Херцеговини као држави коју сачињавају два ентитета (Федерација БиХ са 51% и Република Српска са 49% територије). Два ентитета чине заједничку државу која према овом споразуму нема велики број заједничких надлежности што је у много чему чини конфедерацијом. Сваки ентитет има сопствени Устав, оружане снаге и могућност да успостави посебне и паралелне односе са Хрватском, односно Југославијом. Спровођење војног дијела споразума гарантовале су Снаге за стабилизацију (СФОР), а цивилног дијела Канцеларија Високог представника, Међународна полицијска мисија и Организација за европску безбједност и сарадњу (Бугарел, 2004:210).

III

Мирјана Касаповић у студији под називом „*Босна и Херцеговина: подијељено друштво и нестабилна демократија*“ констатује да је дејтонско уређење Босну и Херцеговину обликовало као једну врсту „асиметричне конфедерације састављене од два ентитета: унитарне Републике Српске и вишеетничке Федерације Босне и Херцеговине“ (Касаповић 2005:151). Ентитети нису државне цјелине, али имају сва обиљежја државних јединица у саставу једне сложене државне заједнице. Статус ентитета као федерално-конфедералних јединица видљив је из уставног описа централних државних институција које су сведене на спољну политику и трговину, царинску, монетарну и миграцијску политику, контролу ваздушног простора, провођење међународних обавеза и прописа и регулисање транспорта међу ентитетима.

Федерација Босне и Херцеговине је подијељена на десет кантона који нису названи именима националних заједница које у њима превладавају. У политичкој пракси кантони већином фигурирају као територијално-политичке јединице доминантних националних заједница. Тако се хрватским кантонима сматрају западнохерцеговачки, херцеговачко-неретвањски, ливањски и посавски (кантони 2, 8 и 10) док се осталих шест кантона (1, 3, 4, 5, 6, 7, 9) сматрају бошњачким. Кантони потпуно самостално воде образовну, културну, медијску, стамбену, земљишну и социјалну политику, оснивају и контролишу властите полицијске снаге, а имају и одређена овлашћења у економској политици, посебно енергетској и туристичкој. Федерација Босне и Херцеговине има овлашћења у спољној политици, одбрани, међународној трговинској, економској, енергетској, монетарној и царинској политици, те у политици борбе против криминала. Кантони имају властите уставе, парламенте, владе, управу, судове, полицију и др.

Сажимајући наведене надлежности Мирјана Касаповић резимира територијалну аутономију и закључује да је територијална аутономија националних сегмената конституционализована на два нивоа: на ниво државе Босне и Херцеговине у облику ентитета и на нивоу Федерације Босне и Херцеговине у облику кантона. Потом, ова ауторка разматра питања размјерности и паритетности као начела успостављања главних политичких институција и консезус квалификоване већине и вето као правила одлучивања користећи основна (теоријска) начела успостављања консоцијативне демократије.

Представнички дом Парламентарне скупштине Босне и Херцеговине састављен је према начелу „ентитетске паритетности“. Једна трећина чланова бира се у Републици Српској, а двије трећине у Федерацији Босне и Херцеговине. Други дом, Дом народа, састављен је према начелу етничке паритетности. Трећину чланова чини пет Срба које бира Народна скупштина Републике Српске, док двије трећине, пет Бошњака и пет Хрвата, бира Дом народа Парламента Федерације Босне и Херцеговине. Предсједништва оба дома чине по један Бошњак, Србин и Хрват. Савјет министара састављен је према начелу ентитетске паритетности. У њему не смије да буде више од двије трећине чланова са подручја Федерације Босне и Херцеговине. Пресједавајући Савјета министара, којем мандат за састав повјерава Предсједништво Босне и Херцеговине, именује министре и замјенике у појединим ресорима који су припадници различитих конститутивних народа. Тим уставним одредбама створене су нормативне претпоставке за формирање влада „велике коалиције“, то јест влада које ће чинити најзначајније странке конститутивних нација. Предсједништво државе бира се по начелу паритетности и чине га по један Бошњак, Србин и Хрват. Право вета није директно дато било ком члану Предсједништва, већ индиректно, преко Народне скупштине Републике Српске или у Дому народа Федерације Босне и Херцеговине. Одлуке о виталним интересима конститутивних народа обавезујуће су за Дом народа Федерације Босне и Херцеговине и Вијеће народа Републике Српске.

Резимирајући наведену структуру државне организације и низ других детаља, Мирјана Касаповић, ослањајући се на студије Аренда Лајпхарта (Лајпхарт, 1992) показује да је консоцијацијска демократија једини могући модел уређења политичких и друштвених односа који гарантује опстанак државе и демократије у вјерски и национално подијеленом друштву. Касаповићка доказује да је консоцијацијска демократија једини могући модел уређења политичких и друштвених односа у Босни и Херцеговини. До консоцијацијског уређења се дошло закључивањем Дејтонског мировног споразума којим је окончан рат, успостав-

љен нови модел државног уређења и конституисана данашња држава Босна и Херцеговина. Међутим консочијализам у Босни и Херцеговини суочава се са бројним потешкоћама.

Главни противник постојећег уставног модела државне демократије је бошњачка политичка елита. Она га никад није довољно прихватила, и цијело вријеме га жестоко оспорава. Мустафа Имамовић тврди да је међународна заједница „присилила грађане Босне и Херцеговине да прихвате постојећу ентитетску подјелу БиХ на етнонационалној основи. Таква структура БиХ нема ни хисторијског, ни етничког, нити економско-географског упоришта и оправдања. Једино су упориште агресија и геноцид. Отуда се резултати геноцида у државноправном смислу могу поништити само промјеном споразума из Дејтона и враћањем на темељне принципе ЗАВНОБиХ-а, чиме би се Босна и Херцеговина обновила као модерна грађанска држава“ (Имамовић, 2003:395).

Према овом размишљању грађанска држава је легитимизована „грађанским референдумом“ 1992. године на којем се за државну независност Босне и Херцеговине изјаснила већина грађана. Заступници босанског унитаризма тврде да се у Босни и Херцеговини природно и историјски обликовала једна нација коју чине припадници свих вјера који живе на њеном простору. По овој тези, иначе доминантној у бошњачкој политиколошкој мисли, испада да Срби и Хрвати у Босни и Херцеговини нису настали у „природним и повјесним“ процесима националних интеграција него су умјетни и насилни производи „политичке пропаганде из сусједства и црквених власти“ – плод дјеловања великокрпске и великохрватске националне „кртице“ која је босанске православце претворила у Србе, а босанске католике у Хрвате. Отуд и генерално питање о уставним носиоцима суверенитета гдје се „на мала врата“ поред конститутивних народа Срба, Хрвата и Бошњака „упорно“ инсистира и на националним мањинама – односно представницима из реда осталих.

Ново-стара мисао бошњачких филозофа, правника и политиколога, упорно доказује да је једини „даљни“ пут Босне и Херцеговине у прихватању модела већинске демократије коме је највећа препрека садашњи Устав и системска неконституивност представника из реда осталих народа за разлику од уставних и системских „рјешења“ из 1990. године.

Пресуда против Босне и Херцеговине у случају „Сејдић-Финци“ на Суду за људска права у Стразбуру само илуструју практичну актуелизацију наведене тезе са „несагледивим посљедицама“. Из тих разлога издвајамо недавно штампани зборник радова *Увод у политички систем Босне и Херцеговине – изабрани аспекти* (Гаврић, Бановић, 2009) и не-

што раније објављене радове у публикацији *Политичка и конституционална интеграција дубоко подијељених друштава* (Подунавац, 2008) у којима сви бошњачки аутори оспоравају рјешења из Дејтона без обзира да ли се ради о природи политичког система, базичном консензусу, Уставу, људским правима, правосудном систему, изборима и изборном систему, локалној самоуправи или процесу европских интеграција. Њихови приједлози анексираних измјена постојећег система доживљавају се само као „прелазни период“ до усвајања новог Устава као „заједничког“ производа босанско-херцеговачког народа.

За разлику од бошњачких аутора Мирјана Касаповић нуди модел акомодације као једини пут у даљем усавршавању Босне и Херцеговине. Њена теза о босанскохерцеговачкој акомодацији каже да свака политичка елита мора да одустане од својих максималистичких националних интереса и циљева у корист постизања компромисних рјешења. У том смислу она нуди поновну територијално-политичку реорганизацију. Констатује да Босна и Херцеговина није одржива као неетничка или „управно-територијална“ федерација по узору на Сједињене Америчке Државе или Њемачку, што је основа „теоријске мисли“ дијела бошњачких аутора. И да је у том смислу реалнија акомодација постојећих рјешења него њихово укидање.

Са те основе Мирјана Касаповић закључује да би, на концептуалном нивоу, највиши уступак морала да учини српска страна. Она је свјесна да се од српске стране не може очекивати да одустане од концепта националног територијално-политичког организовања и сматра узалудним инсистирање на томе. Према њеним рјешењима српској страни би било предложено преуређење садашње Републике Српске у два или три територијална кантона у којима би Срби била већина. Федерација Босне и Херцеговине би се могла територијално-политички преуредити тако да се од садашњих десет створи четири или пет кантона с хрватским и бошњачким већинама. Сви кантони чинили би федералне јединице Босне и Херцеговине као етничке савезне државе. Тиме би престале постојати и Република Српска и бошњачко-хрватска федерација као засебне државнополитичке цјелине. Истовремено, етничким кантонима били би нормативно допуштени различити облици културне, привредне и политичке сарадње. Тим би рјешењем, закључује Касаповићка, „...све стране нешто изгубиле и нешто добиле“.

Са овим Касаповићкиним рјешењима српска страна би изгубила највише јер би остала без властите „државе у држави“. Међутим, према овој ауторки, то би било надокнађено нечим што се дугорочно чини неупоредиво важнијим за легитимност и вјеродостојност српске политике у Босни и Херцеговини и према међународној заједници. Бошњаци и

Хрвати пристали би на територијалнополитичко организовање Срба у етничким федералним јединицама и на подручјима која су освојена рату и на којима се српски етнички сегмент територијализовао и политички институционализовао као већина. Бошњаци би добили интегрисанију државу од садашње Дејтонске, а Хрвати националну територијалнополитичку самоуправу у постојећим државним оквирима (Касаповић, 2005)

Изузимајући радове Ненада Кеџмановића, који у својој књизи „Немогућа држава“ улази у суштину линија друштвених подјела у Босни и Херцеговини објашњавајући је државном замисли која нема реално утемељење и која је као таква немогућа и осуђена на пропаст, Николе Поплашена који у студији под називом „Окодејтонска политика“ даје стручну анализу системског кршења Дејтонског мировног споразума и рјешења проистеклих из њега а на штету Републике Српске, Слободана Наградића, који у збирци расправа, есеја и чланака под називом „(У)топоси полуса мог“, а посебно у тексту „Ламент над Дејтоном“, а затим и у књизи „Политичке идеје и акција“, анализира у Дејтону успостављен систем на пету годину његовог потписивања у којем доноси бројне аргументоване критике на начин његове имплементације, досљедности, одрживости државних институција и успостављене политичке праксе, те анализе Сњежане Савић и Радомира Нешковића, могло би се закључити да Република Српска нема издиференцирану теоријску мисао поводом наведених питања. Мали је број стручних радова, а још је мање „заокружених“ политиколошких књига и студија на ову тему. Интелектуална јавност и политичка елита углавном се држе Дејтонског споразума као „светог писма“ и позивају на неприкосновену конститутивност народа и вјековну потврђеност културног идентитета и територијалног интегритета у оквирима свесрпског духовног простора. Теза је, нажалост, реал-политички гледано ризична јер не уважава основно сазнање о савременој политици као сталном процесу и „кварљивој роби“. Стога би било неопходно да се домаћи филозофи, историчари, политиколози, културни и јавни радници „озбиљније“ позабаве темом постдејтонске Босне и Херцеговине, ако ништа друго, а оно због потребе да се понуди и „треће рјешење“, а не да се „бира“ између бошњачке и хрватске политичке мисли. Или, што је поразније, „одбија“ и једно и друго.

Први „превиђају“ да илузорни идентитет неминовно производи илузорне вриједности, док други „заборављају“ да је Дејтонски споразум већ акомодирао српско-хрватски консензус и то на штету Срба (губитак Републике Српске Крајине, политика „штапа и шаргарепе“ на Косову, „предаја“ Сарајева, Брчког и сл.). Теоријска „рјешења“ Мирјане

Касаповић која нуде да се на уступцима једне акомодације изврши и друга, теоријски су неутемељена и политички нереалана.

Из свега наведеног може да се „наслути“ да је будућност Босне и Херцеговине у преговарачкој „редефиницији“ прве „акомодације“ како би се могло да размишља о „другој“, али то је ризичан процес политичког авантуризма. Ово би значило да је „поновну“ Босну и Херцеговину могуће сагледавати и рјешавати у оквирима контекста (нових) међудржавних договора Србије и Хрватске у којима се не рјешава само питање будућности „немогуће државе“ Босне и Херцеговине него и питање Косова, повратка Срба у Хрватску и многих других неријешених питања. Ту врсту „државно-демократског“ питања политиколошка мисао у Републици Српској није до краја артикулисала.

Литература

1. Бугарел, Ксавије (2004) „Босна: анатомија рата“, Фабрика књига, Београд
2. „Глас“, дневни лист, Бања Лука
3. Голдсворти, Весна (2006) „Измишљање Руританије. Измишљање маште“, Београд
4. Голубовић, Загорка (1998) „Криза идентитета савременог југословенског друштва“, Филип Вишњић, Београд
5. Екмечић, Милорад (2001) „Спољни узроци грађанског рата у Босни и Херцеговини 1992“, у: „Почетак рата у Босни и Херцеговини – узроци и посљедице“, Удружење Срба из БиХ у Србији, Београд
6. Екмечић, Милорад (2007) „Дуго кретање између клања и орања“, Завод за уџбенике, Београд
7. Ериксен, Томас Хилан (2004) „Етницитет и национализам“, Библиотека XX век, Београд
8. Зборник радова „Увод у политички систем Босне и Херцеговине – изабрани аспекти“ (2009), Сарајевски отворени центар – Фондација Konrad Adenauer, Сарајево
9. Изетбеговић, Алија (2005) „Сјећања – аутобиографски записи“, ОКО, Сарајево
10. „Јавност“, страначки лист СДС-а, Сарајево

11. Касаповић, Мирјана (2005) „Босна и Херцеговина: подијељено друштво и нестабилна држава“, Политичка култура, Загреб
12. Кеџмановић, Ненад (2007) „Немогућа држава“, Глас Српске, Бања Лука.
13. Лијпхарт, Аренд (1992) „Демократија у плуралним друштвима“, Глобус, Загреб
14. Лолић, Маринко (2000) „Хегелово схватање језика и проблем идентитета“, у: часопису „Филозофија и друштво XVI“, Институт за филозофију и друштвену теорију, Београд
15. Наградић, Слободан (2004) „(У)топоси полиса мог“, Српско просвјетно и културно друштво „Просвјета“, Градишка
16. Наградић, Слободан (2010) Политичке идеје и акција, Књижевна заједница „Васо Пелагић“, Бања Лука
17. „Ослобођење“, дневни лист, Сарајево
18. Петковић, Новица (1967) „О једној доследној недоследности“, у: часопису „Живот“, XVI бр.3., Сарајево
19. Плавшић, Биљана (2004) „Сведочим“, Триопринт, Бања Лука
20. Подунавац, Милан (2008) „Политичка и конституциона интеграција дубоко подијељених друштава (зборник радова)“, Фондација Heinrich Völl –
21. Поплашен, Никола (2006) „Окодејтонска политика“, Завод за уџбенике и наставна средства, Источно Сарајево
22. Рансиман, Стивен (2008) „Средњовековни манихеизам“, Градац, Чачак
23. Старчевић, Анте (1945) „Изабрани списи“, ХИБЗ, Загреб
24. Тодорова, Марија (1999) „Имагинарни Балкан“, XX век, Београд
25. Филиповић, Мухамед (1967) „Босански дух у књижевности – шта је то?“, у: часопис „Живот“, XVI бр. 2., Сарајево
26. Филиповић, Мухамед (2004) „Хисторија босанске духовности“, Свјетлост, Сарајево
27. Шуберт, Габријела (2006) „Имагинарна географија Балкана“, у: „Свој и туђ – слика другог у средњоевропским и балканским просторима (зборник радова)“